

Stenografisch verslag van een openbaar verhoor in het kader van de parlementaire enquêtecommissie Fyra op 29 mei 2015 in de Enquêtezaal van het Logement te Den Haag.

Gehoord wordt: de heer Raab (directeur Financieringen en Deelnemingen, ministerie van Financiën), die wordt bijgestaan door de heer A. van Boxtel.

Aanvang: 9.30 uur

Voorzitter: mevrouw Van Toorenborg

Verder zijn aanwezig de commissieleden mevrouw Bergkamp, de heer Elias, de heer Van Gerven en mevrouw Mei Li Vos, alsmede de heer Israël, griffier, en de heer De Bakker, onderzoekscoördinator.

In handen van de voorzitter legt de heer Raab de belofte af.

De **voorzitter**: Welkom, mijnheer Raab. U bent sinds 2007 directeur Financiën en Deelnemingen op het ministerie van Financiën. U vertegenwoordigt de Staat als aandeelhouder in de NS. We gaan twee verhoren met u houden. Dat doen we omdat we het belangrijk vinden om het proces enigszins chronologisch af te pellen. Daarom hebben we een onderdeel dat we vandaag met u willen bespreken en spreken we elkaar op een later tijdstip over een andere fase waarbij u betrokken bent geweest. In dit verhoor willen we het met u in het bijzonder hebben over de periode 2007-2009. Daarin komen een aantal zaken aan de orde: de betrokkenheid van het ministerie van Financiën bij de HSL-Zuid en het memorandum van overeenstemming, ook wel bekend als het MoU, tussen de Staat en de NS/HSA; de HSA is het speciale bedrijf dat was ingericht om het vervoer tot stand te brengen over de HSL-Zuid. Wij komen ook te spreken over het uitstel van betaling van dat special purpose vehicle, dus dat speciale bedrijfje voor het vervoer, en over de garanties die voor een toekomstige redding van HSA waren bedacht.

Allereerst wil ik met u spreken over het aandeelhouderschap van de Nederlandse Spoorwegen. Als u directeur Financiën wordt en u de Staat als aandeelhouder vertegenwoordigt, dan komt u op een bepaald moment in aanraking met het hele hsl-dossier. Kunt u de commissie schetsen wanneer dat was en wat uw eerste beeld was?

De heer **Raab**: Allereerst: de functie is directeur Financieringen, niet Financiën. Ik werd in 2007 inderdaad directeur Financieringen. U vraagt naar mijn persoonlijke betrokkenheid bij dat dossier; dat was op dat moment niet aan de orde. Ik had met mijn plaatsvervanger een taakverdeling afgesproken, zoals dat gebruikelijk was op het ministerie, waarbij hij de verantwoordelijkheid had om het dossier NS te behandelen; hij had ook een eigen rapportage lijn naar de minister, zodat de notities en de adviezen die hij stuurde niet via mij hoefden te gaan. Dat neemt niet weg dat ik natuurlijk wel een eindverantwoordelijkheid had en dat ik ook op de hoogte was van wat er zich afspeelde, omdat wij daar natuurlijk met elkaar over spraken. Mijn persoonlijke betrokkenheid op dat moment was er echter niet.

De **voorzitter**: Maar de charme van een eindverantwoordelijke is altijd dat die verantwoordelijk is voor wat die weet maar ook voor wat die niet weet. Zo werkt verantwoordelijkheid altijd. Laten we dat even met elkaar schetsen. Het ministerie van Financiën heeft verschillende rollen wanneer het gaat om deelnemingen. Dat geldt zeker wanneer het om Financiën gaat in brede zin. Aan de ene kant is daar natuurlijk het aandeelhouderschap belegd maar aan de andere kant is het ook de hoeder van de schatkist. Dat wordt belegd bij de inspectie Rijksfinanciën. Die wordt vaak ook wel aangeduid als de IRF; zo komen we die zelfs tegen in de kranten. Dat is dus de andere kant van Financiën: hoeder van de schatkist. Daarnaast is er, zoals gezegd, het aandeelhouderschap. Hoe verliep nou de samenwerking op uw departement tussen deze twee diensten of afdelingen?

De heer **Raab**: Ja, directies. Voor zover ik heb kunnen nagaan, verliep dat goed. U hebt ook de stukken gezien. Dan ziet u vaak dat er gezamenlijke notities aan de minister worden gestuurd. Mijn beeld was dat de

samenwerking daar goed was. Er zijn natuurlijk weleens accentverschillen. Er zijn ook verschillen in perspectief.

De **voorzitter**: Kunt u daar eens op ingaan? Het is ons namelijk opgevallen dat er weleens wat over geschreven is. Wat waren dan soms de verschillen in perspectief?

De heer **Raab**: Mijn club, de directie Financieringen, kijkt natuurlijk meer naar de langetermijnlevensvatbaarheid, de rentabiliteit van projecten. Bij de inspectie kijken ze natuurlijk vooral of de sommetjes kloppen voor de begroting. Dat hoeft niet hetzelfde te zijn. Soms moet je op dit moment een uitgave doen om in de toekomst een grotere baat te verzekeren. Dat kan verstandig zijn, maar het kan dan toch budgettair-technisch gezien niet passen en dan doe je dat niet. Ook het omgekeerde is mogelijk, dat het op dit moment goed is om de sommetjes voor de begroting kloppend te krijgen; dat hoeft niet een verstandige economische beslissing op langere termijn te zijn als je kijkt naar de bedrijfseconomische realiteit.

De **voorzitter**: Herken ik dat nou ook als de klacht die weleens in het algemeen wordt geuit, in de zin dat het soms heel lastig is om als overheid op de lange termijn te denken omdat er op de korte termijn dan misschien investeringen worden gedaan die dan weer ingewikkeld zijn weg te schrijven? Het gaat dan dus om het verschil tussen een boekhoudkundige insteek en een economische langetermijninsteek. Moet ik het zo begrijpen?

De heer **Raab**: Ik weet niet precies waar u op doelt. Ik denk dat we het binnen het ministerie van Financiën goed belegd hebben. Aan de ene kant is er een club die erop let dat de rijksbegroting goed draait en voldoet aan de internationale normen en de normen die we zelf hebben gesteld daaraan. Aan de andere kant zijn er natuurlijk ook directies, zoals de mijne, die de langetermijninsteek hebben. Door goede samenwerking, naar elkaar te luisteren en de minister vanuit beide perspectieven te informeren komt er, denk ik, een goed beleid tot stand.

De **voorzitter**: Oké. Gewoon twee verschillende invalshoeken die uiteindelijk toch weer samenkomen.

De heer **Raab**: Ja. Er wordt in Nederland ook behoorlijk veel geïnvesteerd, ook door de overheid. Daar zijn we in Europees verband vrij goed in. Het is dus niet zo dat je kunt zeggen dat er in Nederland, doordat er een te sterke boekhoudkundige inslag zou zijn, te weinig geïnvesteerd zou worden.

De **voorzitter**: Nee, zo breed bedoelde ik het niet. Het ging mij erom even helder te krijgen hoe soms invalshoeken kunnen schuren. Maar u zegt: het komt samen waardoor er een evenwichtig beleid wordt gevoerd.

De heer **Raab**: Ja.

De **voorzitter**: Hoe wordt er binnen het ministerie van Financiën eigenlijk gekeken naar het ministerie van Verkeer en Waterstaat, later I en M?

De heer **Raab**: Op dat moment had ik daar zelf niet veel directe betrokkenheid bij.

De **voorzitter**: Weet u hoe er werd gedacht? Wij hebben er natuurlijk ook wel notities over gelezen.

De heer **Raab**: Ik heb het verhoor van minister Zalm gelezen in de krant. Die schreef dan af en toe dingen in de kantlijn, zoals "schandelijk amateurisme", wat hier, geloof ik, ook over het voetlicht is gekomen. Als je kijkt naar hoe de aanbesteding is verlopen, kun je er inderdaad wel wat vraagtekens bij plaatsen, maar dat was allemaal nog voor de tijd dat ik erbij betrokken was. Dus ik heb zelf eigenlijk niet zo'n opvatting over die tijd. U vraagt naar mijn opvattingen en ik had geen directe blootstelling aan het departement op dat gebied.

De **voorzitter**: Dat snap ik en we gaan u daarom ook niet vragen om oordelen en inzichten. We vragen u naar feiten. Terecht dat u ons daarop

wijst. Maar toch even: herkent u het als ik u zeg dat er af en toe bij Financiën het beeld ontstaat dat sommige departementen niet heel goed letten op de financiële consequenties van besluiten die misschien qua vakdepartement interessant lijken maar waarvan de financiële consequenties soms onvoldoende worden gezien? Ik bedoel dat dan niet in de terminologieën die misschien de minister van Financiën af en toe op zijn stukken schreef, maar meer in de zin dat men er binnen Financiën wel zorgen over had hoe andere ministeries zich over de financiële consequenties bekommerden.

De heer **Raab**: Ik heb nooit echt verantwoordelijkheid gedragen binnen het ministerie voor de begrotingskant. Ik heb altijd aan meer algemene economische dossiers gewerkt. Dus dan is het allemaal weer van horen zeggen.

De **voorzitter**: Maar hebt u dat horen zeggen?

De heer **Raab**: Ja, ik denk dat een vakministerie en de ambtenaren die daar zitten eerst en vooral worden afgerekend op het realiseren van beleidsdoelstellingen. Als je dat voor elkaar krijgt en je nieuw geld bij de minister van Financiën kunt lospeuteren, openlijk of door slimme trucjes, dan is de verleiding soms weleens te groot, denk ik.

De **voorzitter**: Oké.

Ik geef het woord aan de heer Van Gerven.

De heer **Van Gerven**: Mijnheer Raab, ik ga met u verder over het fenomeen gezamenlijke werkgroep Verkeer en Waterstaat en Financiën. Dat gaat dan om de periode maart 2008. Dan spreekt minister Eurlings met de directie van NS en HSA over de problemen van de infrastructuur, maar ook over de financiële problemen bij HSA. Afgesproken wordt dat er dan een werkgroep wordt geformeerd met NS en HSA aan de ene kant en de ministeries van Verkeer en Waterstaat en Financiën aan de andere kant. Die gezamenlijke werkgroep moet kijken naar mogelijkheden om de HSA tegemoet te komen binnen de kaders van de Europese wet- en regelgeving. Resultaten van die

werkgroep blijven eigenlijk uit en die werkgroep heft zich uiteindelijk ook op. Waarom lukte het niet om vooruitgang te boeken?

De heer **Raab**: Dat weet ik niet. Ik heb in de stukken niet kunnen aantreffen wie er in die werkgroep zaten en hoe het verloop van de werkzaamheden in die werkgroep is geweest. Ik ben er zelf niet bij betrokken geweest. Dus, het spijt mij, maar daar kan ik u geen antwoord op geven.

De heer **Van Gerven**: U weet dat de werkgroep zich heeft opgeheven?

De heer **Raab**: Nee, dat weet ik niet.

De heer **Van Gerven**: Dat is u niet bekend?

De heer **Raab**: Nee.

De heer **Van Gerven**: Welke rol speelt de informatieverzanding van NS in die werkgroep of wellicht het gebrek aan informatieverzanding, bij het gegeven dat die werkgroep zich na enige tijd weer heeft opgeheven zonder resultaat?

De heer **Raab**: Ik weet niet of ik de vraagstelling helemaal begrijp.

De heer **Van Gerven**: Die werkgroep is ingesteld om te kijken naar de problemen bij HSA, de dochter van NS die het vervoer op de hsl moest regelen. Die werkgroep stopt omdat ze geen resultaten kan boeken.

De heer **Raab**: Dat lijkt mij dan op dat moment een verstandige keuze. Als je geen resultaten kunt boeken, moet je niet doorgaan. Ik heb daar overigens geen eigen herinnering aan. U bent op zoek naar iets, maar als u misschien ...

De heer **Van Gerven**: Nee, maar wij hebben geconstateerd dat die werkgroep onverrichterzake is gestopt en dat een element daarbij is geweest

de informatieverschaffing van NS, want die informatie kwam almaar niet. Maar daar hebt u dus geen herinneringen aan?

De heer **Raab**: Als u het zo vraagt, kan ik daar wel iets over zeggen. Ik heb in de stukken gezien -- dat is, denk ik, wel interessant -- dat de mensen van mijn directie die erbij betrokken waren, niet de mensen waren van de deelnemingskant, dus niet de mensen die verantwoordelijk zijn voor de invulling van het aandeelhouderschap, maar de mensen van de pps-kant.

De heer **Van Gerven**: En pps staat voor?

De heer **Raab**: Publiek-private samenwerking. Het contract dat met de NS is afgesloten kun je zien als een soort van pps. De hsl-infrastructuur is ook via een pps-contract, althans waar het gaat om de bovenleiding, aangelegd. Dus wij hebben dit gezien als een probleem in de uitvoering van het contract. Daar hebben we dus onze mensen die daar verstand van hebben, voor ingezet. We zagen het op dat moment dus niet als een probleem van het aandeelhouderschap. Er is dus een andere club van mij daarbij betrokken geweest. Wij waren van mening, als ik het zo in de stukken zie, dat er een liquiditeitsprobleem was. Daar is een discussie over geweest tussen met name I en M en NS. Wij vonden ook dat dat de partijen waren die met elkaar aan tafel moesten zitten, dus de concessieverlener, zijnde V en W op dat moment, en de NS. Die hebben met elkaar een contract afgesloten. Daar ontstaan problemen. Dan moeten die twee partijen met elkaar in de slag om tot een oplossing te komen. Wij hebben vanuit onze rol als expertisepartij op het gebied van contracten, onze expertise aangeboden. Vanuit de rijksbegroting is er natuurlijk ook meegekeken in de zin van: dat moet allemaal wel worden opgelost binnen de budgettaire grenzen. Maar we hebben het op dat moment niet gepercipieerd als een zaak waar de aandeelhouder heel actief op moest sturen. Een raad van bestuur sluit een contract en is ook leidend in het bedrijf, heeft het initiatief binnen het bedrijf. Die heeft een contract getekend en is ook verantwoordelijk voor de oplossing ervan.

De heer **Van Gerven**: U hebt gezegd: het zijn de pps-deskundigen binnen het ministerie van Financiën die zijn aangeschoven.

De heer **Raab**: Ja.

De heer **Van Gerven**: Wat was het resultaat van dat overleg van die werkgroep?

De heer **Raab**: Nogmaals, ik heb in de stukken niet herkenbaar aangetroffen dat er een werkgroep was, wat de opdracht was, wanneer die was begonnen en wanneer die is geëindigd. Ik heb in mijn dossier wel aangetroffen een reeks notities met adviezen aan de minister van Financiën. Daarin zie je dus inderdaad dat wij het neerzetten als: dit moeten I en M en NS met elkaar oplossen; er is een liquiditeitsprobleem dat moet worden opgelost. Op een gegeven moment zie je ook dat er over de contouren van een oplossing wordt gesproken. Dat heeft inderdaad een zekere aanlooptijd nodig. NS vraagt op een zeker moment: kunnen we een structurele verlaging van de concessieprijs krijgen? Dan zegt I en M, op zich terecht, van: nou, dan willen wij wel wat meer gegevens hebben van jullie. Dat vinden wij ook. Vanuit Financiën vinden wij dat als je wilt praten over een structurele tegemoetkoming, je ook moet kunnen constateren hoe de businesscase ervoor staat en of je met aanpassingen die businesscase weer solide kunt maken, want alleen dan heeft het zin om met extra geld over de brug te komen. De NS vroeg dat dus, maar wilde niet de gegevens leveren. Toen hebben wij gezegd: dan staat die structurele tegemoetkoming natuurlijk niet op de agenda. Je kunt niet aan de ene kant vragen en aan de andere kant niet leveren. Dat is, denk ik, vooral onze rol geweest, in de zin van: als de NS die informatie niet willen leveren, dan krijgen ze ook niet waar ze om vragen.

De heer **Van Gerven**: Vanuit Financiën was het van: je moet wel openheid van zaken geven, anders kunnen we niets bespreken?

De heer **Raab**: Ja.

De heer **Van Gerven**: Dan wil ik met u gaan naar een fase iets later in de tijd, te weten de aanloop naar het memorandum van overeenstemming, de totale deal die gesloten wordt in 2008 tussen de NS en de overheid. Verkeer en Waterstaat gaat dan zelfstandig door met het zoeken naar oplossingen, nadat die werkgroep gestopt is. In september 2008 meldt Verkeer en Waterstaat zich toch weer bij Financiën om hulp in de onderhandelingen met HSA. Aan Financiën werd in zijn rol van aandeelhouder -- dus dat was uw positie -- gevraagd om NS aan te sporen meer te bewegen. Hoe reageerde Financiën op dat verzoek?

De heer **Raab**: Dat kan ik mij niet zo ... Nogmaals, ik ben er niet bij betrokken geweest, dus ik moet het doen met de informatie die ik in de dossiers heb aangetroffen. Onze algemene lijn was: I en M en NS moeten dat oplossen. Ik neem aan dat er best een keer een signaal vanuit het ministerie als aandeelhouder is gegaan in de zin van: NS, jullie moeten je wel constructief opstellen, los dit op.

De heer **Van Gerven**: U was er niet persoonlijk bij betrokken, begrijp ik. Wie vulde binnen uw organisatie feitelijk het aandeelhouderschap in?

De heer **Raab**: Dat was mijn plaatsvervanger destijds.

De heer **Van Gerven**: Wie was dat?

De heer **Raab**: De heer Schaaïj.

De heer **Van Gerven**: De heer Schaaïj vervulde die rol.

De heer **Raab**: Ja.

De heer **Van Gerven**: Hij of het ministerie heeft zich in de rol van aandeelhouder toen niet geroepen gevoeld om op verzoek van Verkeer en Waterstaat tegen NS te zeggen: luister eens, u moet toch wat meer doen

voor HSA, in de zin van het verschaffen van wat extra kapitaal of het meer bereid zijn om gegevens te overleggen? Dat is niet gebeurd?

De heer **Raab**: Dat weet ik niet. Het kan best zijn dat dit wel gebeurd is, maar in het algemeen vonden wij wel dat dit een zaak was tussen V en W en NS en dat zij er met z'n tweeën uit moesten zien te komen; dat zijn de twee partijen die bij het contract betrokken zijn. Je moet als aandeelhouder erg oppassen dat je dan aan de onderhandelingstafel plaats gaat nemen en daarmee het evenwicht tussen die twee partijen, vraag en aanbod als het ware, gaat verstoren. Je kiest dan eigenlijk altijd verkeerd. Dus je moet het echt aan de twee contractpartijen overlaten. Er zit in zo'n contract een bepaald evenwicht. Dat is tot stand gekomen. Dat is een evenwicht van rechten en plichten, want anders komt de overeenkomst ook niet tot stand. Als er een probleem is, moet je proberen tot een nieuw evenwicht te komen. Als je daar als aandeelhouder plompverloren mee omgaat, verstoor je altijd de balans en komt er dus nooit een goede overeenkomst tot stand. We hebben gezegd: vanuit de filosofie rond dat contract is het niet passend dat we over de raad van bestuur heen heel actief een rol gaan spelen in dat overleg; het is echt aan die twee contractsluitende partijen om dat op te lossen. Of er informele aansporingen zijn gedaan naar de NS-top, kan ik niet beoordelen, dat weet ik niet.

De heer **Van Gerven**: Wat nou als I en M had gezegd: de concessievergoeding moet worden verlaagd, dat is ons voorstel om uit de problemen te komen? De concessievergoeding van 148 miljoen was namelijk enorm hoog voor HSA. Had u dan wel bewogen in de rol van aandeelhouder?

De heer **Raab**: Als I en M had aangeboden om de concessieprijs te verlagen?

De heer **Van Gerven**: Ja. Stel dat I en M gezegd had: er gaat een derde van de concessieprijs af? Dat was ook de discussie die jarenlang gespeeld heeft.

Stel dat I en M dat voorstel had gedaan, had dan het ministerie van Financiën in de rol van aandeelhouder wel bewogen?

De heer **Raab**: Dat hangt ervan af. Ik denk dat wij als aandeelhouder dan de vlag hadden uitgehangen. Een derde van de concessieprijs eraf, dat is alvast een flinke verbetering voor de businesscase. Maar ik denk dat mijn budgettaire collega's, mijn begrotingscollega's dan zouden zeggen: hé, hoe wordt dat gat van pakweg 10 maal 50 gedekt? Je slaat dan meteen een groot gat in de begroting van I en M. Dus ik denk dat dan meer de begrotingskant in het geweer was gekomen dan de aandeelhouderskant.

De heer **Van Gerven**: Begin oktober 2008 staat er een overleg gepland tussen minister Eurlings en minister Bos. Als er geen oplossing komt voor de HSA dan ligt een faillissement op de loer of is dat aan de orde. De gederfde concessie-inkomsten zouden een aanzienlijke klap opleveren voor de rijksbegroting. De vraag is nu: was het in het belang van de Staat dat HSA gered zou worden of moest worden, ondanks dat onrealistische bod uit 2001 en de weigering van NS/HSA om open kaart te spelen?

De heer **Raab**: Vanuit mijn aandeelhoudersrol, met die pet op, was onze positie nou niet bepaald dat HSA tegen iedere prijs moest worden gered. Onze mening was: NS, raad van bestuur en de commissarissen zijn akkoord gegaan met een contract en daar zijn ze voor verantwoordelijk en ze moeten dat oplossen; als dat niet kan en de zaak niet te redden is, dan is de oplossing niet om dan maar oneindig veel geld in die bodemloze put te stoppen, maar dan is een ordelijke afwikkeling, lees faillissement, voor ons een reële optie, plus een nieuwe aanbesteding. Zo zaten we daar als aandeelhouder in, niet alleen toen maar ook later, in 2010, 2011.

De heer **Van Gerven**: Begrijpelijk, want dan verbetert eigenlijk de financiële positie van NS of HSA. Of: HSA stopt dan en dan wordt de positie van de NS beter. Maar hoe zat het bij de begrotingskant van Financiën?

De heer **Raab**: Nou ja, die maakte zich bij een faillissement natuurlijk zorgen over het gat in de begroting van I en M. De positie is dan natuurlijk: I en M, als er gaten in jullie begroting ontstaan, dan zijn jullie verantwoordelijk. Er moet dan dus specifieke dekking komen vanuit het departement van Verkeer en Waterstaat.

De heer **Van Gerven**: Als er dan een groot gat valt in de begroting, moet Verkeer en Waterstaat dat oplossen?

De heer **Raab**: Ja, dat zijn de spelregels.

De heer **Van Gerven**: In het oplossen van die financiële problematiek speelt het ministerie van Financiën geen rol?

De heer **Raab**: Nee. I en M heeft ook geprofiteerd van de ingeboekte opbrengsten van de concessie. Die sloegen neer op de begroting van Verkeer en Waterstaat. Daar zijn ook uitgaven tegenover gepland in de sfeer van investeringen in infrastructuur, met name spoorinfrastructuur. Als dat geld er niet komt, moet je natuurlijk kijken hoe je die begroting weer kloppend kunt krijgen. Dan is het ministerie van Financiën ook wel bereid om af en toe een suggestie te doen hoe je die bezuiniging kunt invullen maar de verantwoordelijkheid ligt bij het vakdepartement.

De heer **Van Gerven**: Het vakdepartement moet de zaak dan oplossen.

De heer **Raab**: Ja.

De heer **Van Gerven**: In eerdere verhooren is al aan de orde geweest dat de concessie die in 2001 is verleend, waarbij de hoogte van het bedrag toen is vastgesteld, eigenlijk niet reëel is gebleken in latere tijd. Had NS in een nieuwe aanbesteding een veel lagere concessievergoeding kunnen gaan betalen?

De heer **Raab**: Dat weet ik niet. Dat is natuurlijk niet echt aan de orde geweest, een nieuwe aanbesteding.

De heer **Van Gerven**: Maar er waren natuurlijk wel gedachten over wat een nieuwe aanbesteding zou kunnen genereren.

De heer **Raab**: Ik heb begrepen uit het dossier en dus niet uit eigen waarneming, dat inmiddels Europese wet- en regelgeving was veranderd waardoor je bij een nieuwe aanbesteding het exclusieve recht op rijden over die hsl niet meer kon gunnen aan de HSA, de dochter van de NS. Dat had betekend dat er een veel mindere opbrengst zou zijn gerealiseerd.

De heer **Van Gerven**: Is er een afweging gemaakt tussen bedrijfseconomische overwegingen? Zoals u aangeeft, zou een faillissement van HSA eigenlijk de beste oplossing zijn, puur financieel geredeneerd, maar dat betekent natuurlijk wel gezichtsverlies voor NS maar ook zeker voor de verantwoordelijke politici en minister Eurlings. Heeft dat ook een rol gespeeld in de discussie over wel of niet failliet laten gaan?

De heer **Raab**: Niet zozeer bij ons. Onze taak is het toch vooral om de cijfers en de alternatieven op te stellen en die inzichtelijk te maken voor de ministers zodat zij optimale besluiten kunnen nemen. In onze advisering heeft dat geen rol gespeeld. Wel wijs je er natuurlijk op dat een faillissement van HSA tot reputatieverlies kan leiden voor de NS. Dat hebben wij natuurlijk wel in notities benoemd.

De heer **Van Gerven**: U hebt het benoemd. U hebt er zelf niet beleid op ontwikkeld. U hebt het in meer signalerende zin aangegeven.

De heer **Raab**: Het alternatief faillissement en ordelijke afwikkeling moet je natuurlijk meenemen omdat dit als het ware een soort basisvariant is in een bedrijf dat niet goed rendeert. Dan moet je altijd even kijken: wat gebeurt er als we niet ingrijpen, wat zijn dan de consequenties, financieel en qua reputatie, en hoe weeg je dat dan af tegen de alternatieven van wel ingrijpen,

wat dan meestal ergens pijn gaat doen, hetzij bij de NS, hetzij bij I en M? Je moet die alternatieven dus goed tegen elkaar afwegen.

De heer **Van Gerven**: Wat waren naar uw oordeel de consequenties van een faillissement?

De heer **Raab**: Dan had je in ieder geval een stop gezet op het potentiële lek van geld. NS was natuurlijk verplicht om een bepaalde hoeveelheid garantiekapitaal beschikbaar te stellen. Dat hadden ze dan moeten doen maar dan stopt het ook. Het had dus in ieder geval een stop gegeven aan het financiële weglekeffect. Dan zit je natuurlijk nog wel met het probleem: er rijden geen treinen. Dat is dus heel vervelend voor de reiziger. En je hebt dan het probleem dat er gigantische hoeveelheden concessieopbrengsten wegvallen op de begroting van I en M. Dus dat is niet een heel aantrekkelijke optie, maar wij adviseren vanuit onze rol als aandeelhouder. Vanuit de aandeelhouder bezien is faillissement een serieuze optie.

De heer **Van Gerven**: Dus dat hebt u geschetst.

De heer **Raab**: Ja.

De heer **Van Gerven**: Dan zou er opnieuw aanbesteed moeten worden?

De heer **Raab**: Dan zou er opnieuw aanbesteed moeten worden, ja, maar onder de randvoorwaarde dat door de veranderde Europese regelgeving er dan geen exclusief recht meer aan de nieuwe exploitant kon worden gegeven zodat bij voorbaat duidelijk was dat de opbrengsten niet in verhouding zouden staan tot de oorspronkelijk geraamde opbrengsten op de begroting van I en M. Daar speelt ook nog een ander feit. Het is niet alleen maar dat Europese recht. De tijd waarin de aanbesteding tot stand kwam -- we praten dan over eind jaren negentig, begin 2000 -- was de tijd van de dotcombubble, de enorme stijging van aandelenkoersen. Aan geld was geen gebrek. Er was een hoge economische groei. Dus ook de reizigersaantallen, de projecties daarvan waren heel hoog. Bedrijven werden op heel hoge

niveaus gewaardeerd. Dat betekent ook dat de waarde van zo'n concessie daarin meegaat. Hoewel in 2008 de echte klap van de financiële crisis nog moest komen, was er, kijkend ook naar de economische ontwikkelingen en de beurskoersen, zeker in Amerika al een flinke klap geweest. Er werd ook gespeculeerd over wat dat zou betekenen voor Europese banken. Niet heel veel later is die klap ook gekomen. In die context speelt dan ook het verslechterde economische klimaat mee in wat een exploitant dan bereid is te bieden en wat hij kan bieden.

De heer **Van Gerven**: Het is duidelijk hoe uw rol was. Ik geef het woord aan de heer Elias.

De heer **Elias**: Ik heb nog een heel korte vraag op dat laatste punt. Vanuit uw rol binnen Financiën was het de meest rationele bedrijfseconomische beslissing om in ieder geval serieus te overwegen de HSA failliet te laten gaan dan wel gecontroleerd te laten afwikkelen vanwege de reputatieschade of wat dan ook, maar in ieder geval te stoppen. Dat was ook meegenomen in uw advies. Dus de reden om HSA niet failliet te laten gaan, was gebaseerd op een politieke beslissing?

De heer **Raab**: Het is niet zo dat we hebben geadviseerd: laat het maar failliet gaan. We hebben wel gezegd dat dit een van de opties is waarnaar je moet kijken.

De heer **Elias**: En om die optie niet te kiezen, was dus een politieke beslissing? Politiek-maatschappelijk, de reizigers, noem maar op.

De heer **Raab**: Nee, ik zou het niet zo willen formuleren dat ambtenaren hebben geformuleerd: laat maar failliet gaan.

De heer **Elias**: Dat zei ik niet. U gaf aan dat het een van de opties was en voor die optie is op politiek-maatschappelijke gronden door de politici -- u adviseert alleen maar -- niet gekozen.

De heer **Raab**: We hebben de verschillende opties geschetst en een van de opties was kijken of je de pijn op een nette manier kan verdelen; dat heb ik ook uit een van onze notities gehaald. Er staat: het lijkt ons dat je moet overwegen de zaak failliet te laten gaan tenzij de pijn zo kan worden verdeeld, dat het een betere uitkomst oplevert, ook al omdat er dan treinen kunnen blijven rijden.

De heer **Elias**: Die adviezen hebben we allemaal gelezen en die zijn heel genuanceerd; daar kun je uit kiezen, zal ik maar zeggen.

De heer **Raab**: Maar zo is het ook gebeurd. We hebben niet geadviseerd: laat maar failliet gaan.

De heer **Elias**: Maar het was wel een van de opties.

De heer **Raab**: Het was wel een van de opties, natuurlijk.

De heer **Elias**: Eind november 2008 komt er een conceptmemorandum of understanding, een eerste en nog niet getekende versie, tot stand tussen de NS, HSA en minister Eurlings. Er wordt een startdatum voor het vervoer afgesproken. HSA krijgt uitstel van betaling en de Staat zal maatregelen nemen als HSA failliet zou gaan. Wat vonden de ambtenaren van Financiën van dat concept, van die eerste versie van het memorandum van overeenstemming? Hoe keek u daartegen aan?

De heer **Raab**: U suggereert dat ik daar op dat moment een opvatting over had en die had ik dus niet. Ik kende het stuk op dat moment niet, want ik was er niet bij betrokken. Uit wat ik in de stukken lees, komt bij mij het beeld naar voren dat we blij waren dat er een oplossing was, dat de pijn inderdaad min of meer verdeeld was en dat in ieder geval het liquiditeitsprobleem opgelost was.

De heer **Elias**: U weet dus ook niet, zo begrijp ik uit uw antwoord, wat minister Bos van dat conceptmemorandum van overeenstemming vond?

De heer **Raab**: Nee

De heer **Elias**: En ook dat haalt u niet uit de stukken?

De heer **Raab**: Nee. Ik heb dat allemaal bekeken en aantekeningen gemaakt.

De heer **Elias**: Financiën had steeds gehamerd op meer transparantie vanuit HSA. U hebt dat net nog gezegd. Je kunt niet aan de ene kant vragen en aan de andere kant niet leveren. Komt de NS/HSA de Staat met dat conceptmemorandum van overeenstemming wel voldoende tegemoet als het erom gaat, eindelijk eens de stukken en de onderliggende gegevens op tafel te krijgen?

De heer **Raab**: Nee, naar mijn idee niet. Er is wel wat informatie geleverd door de NS; dat heb ik ook gezien en dat is wat schetsmatige informatie over cashflows en vermogenstekorten, maar dat is nog niet een integrale businesscase. In die zin was die informatie illustratief, dat je ziet dat er een probleem is maar dat die informatie geen inzicht geeft in de businesscase as such. Het is een keuze van de NS geweest om dat zo te doen. Dat betekent dus dat je geen structurele tegemoetkoming kunt geven. En er was dus het liquiditeitsprobleem dat de NS wel geschetst had. Dat is opgelost door dat memorandum of understanding. Dat betekent dat HSA vooruit kan tot het moment dat er treinen gaan rijden, zo was op dat moment de verwachting, en tot het moment dat er inkomsten worden gegenereerd. Dus die tijd kon overbrugd worden. Dat was het idee. Het memorandum of understanding was een akkoord om tot een overbrugging te komen van de tijd waarin we zaten, 2008, dat er wel uitgaven waren maar geen inkomsten, naar de tijd dat de treinen zouden gaan rijden en er inkomsten zouden zijn.

De heer **Elias**: In precies dezelfde tijd vindt een discussie plaats tussen NS en het ministerie van Financiën over een, wat wij dan zijn gaan noemen, superdividend en wat u in die tijd ook zo noemde.

De heer **Raab**: Ja.

De heer **Elias**: Vanwege de riante vermogenspositie van NS op dat moment was een eenmalige uitkering van extra dividend van de NS aan de aandeelhouder aan de orde en de hoogte van dat superdividend wordt dan uiteindelijk in oktober 2009 afgerond op 1,4 miljard euro. Dus enerzijds vinden er gesprekken plaats over het afkomen van overtollige middelen van de NS in de vorm van een superdividend en anderzijds dreigt de NS-dochter HSA failliet te gaan en heeft HSA een acute behoefte aan middelen. Lag het dan toch niet voor de hand om een deel van dat kapitaaloverschot van de NS rechtstreeks aan te laten wenden door NS om HSA te redden? Had NS niet gewoon uit zichzelf of onder druk van Financiën moeten bijstorten bij HSA? Wat was destijds daarop uw visie?

De heer **Raab**: Destijds was de visie dat we dat niet moesten doen en dat is de visie nog steeds. U zegt "bijstorten om te redden", maar je redt het daarmee niet. Het probleem van een slechte businesscase en van een bijna failliete HSA is dat er dus geen inkomsten staan tegenover de uitgaven. Als je er dan kapitaal in stort, los je aan dat probleem niets op. Er zijn geen inkomsten. Wat je dan ieder jaar doet, is de verliezen wegfinancieren via een kapitaalstorting. Dat is verliesfinanciering. Je verbrandt geld. Je stopt er geld in dat eigenlijk meteen alweer weg is. Europees-technisch mag dat waarschijnlijk ook niet; we hebben het niet eens getoetst omdat we het ook niet gedaan hebben, maar ik denk dat het vanuit Europese staatssteunregels ook niet kan. Bovendien is het buitengewoon onverstandig omdat de gelden van het superdividend zijn aangewend om investeringen in de spoorsector te doen; die zijn nuttig en leveren maatschappelijk nut op en die zou je dan in deze visie storten in een onderneming die geen enkele kans op rendement heeft. Dat lost dus niets op. Dat is geld verbranden. Dat gaat tegen het belang van de belastingbetaler in en tegen het belang van de reiziger in, want die wordt er ook niet door geholpen, denk ik. Daarom hebben we het ook nooit overwogen. Wat je in zo'n situatie moet doen, is kijken of je de businesscase kunt verbeteren, zodat het gat tussen inkomsten en uitgaven

wordt verminderd. Als dat het geval is en je dan nog steeds behoefte hebt aan kapitaal, dan zou je een kapitaalstorting kunnen overwegen. Dan kun je bekijken of de NS dat moet doen of dat de Staat dat moet doen of I en M. Dat was dus niet aan de orde. Verliesfinanciering zonder dat je iets doet aan het gat tussen inkomsten en uitgaven is een buitengewoon Nou ja, ik zit er als aandeelhouder met name om de belangen van de belastingbetaler te vertegenwoordigen. Dat zou dat in het nadeel zijn van de belastingbetaler.

De heer **Elias**: U legt het glashelder uit. De NS heeft dat enorm hoge bedrag geboden om die concessie binnen te krijgen eind 2001 en verder is het het probleem van de NS: los het maar op. De positie van de Staat is dus op enig moment drastisch gewijzigd.

De heer **Raab**: Nee, nee, nee. Dat moet inderdaad opgelost worden in onderling overleg. Niet alleen de NS heeft daarbij een rol; ook het ministerie van I en M of V en W heeft dat contract afgesloten. Beide zijn dus verantwoordelijk. Dus dat moet in onderling overleg worden opgelost. Dat was onze positie. Wat je dan niet moet doen in zo'n situatie is als aandeelhouder met de geldbuidel gaan rammelen, want dan doet niemand meer iets.

De heer **Elias**: Eigenlijk legde u zo-even uit dat het een bewuste keuze was om niet tegen de NS te zeggen: ga dat probleem bij HSA maar oplossen ...

De heer **Raab**: Dat zeiden we dus wel. Alleen, we zeiden niet: stop er maar meer geld in.

De heer **Elias**: Sorry, door er meer geld in te stoppen, want dat is geld verbranden dat deels ook bij de Staat terecht zou kunnen komen in de vorm van superdividend. Stel dat men dat wel gewild had, waren daar dan ook allerlei technische bezwaren tegen? Of zegt u: daar zijn we eigenlijk niet eens aan toegekomen want we wilden het gewoon niet?

De heer **Raab**: Nee, wij vonden het uiterst onverstandig om eigen vermogen te storten in een tent die dus bijna geen inkomsten genereerde.

De heer **Elias**: En als je het gewild had, zouden er problemen rond mededingingsregels, staatssteunproblematiek et cetera zijn opgetreden, maar aan die fase kwam u eigenlijk niet eens toe.

De heer **Raab**: Nee, we vonden het eigenlijk economisch al onverstandig.

De heer **Elias**: De onderhandelingen over dat superdividend verliepen moeizaam in 2008 en daar was u wel bij betrokken.

De heer **Raab**: Nee, helaas voor u niet, maar ik kan er wel wat over zeggen.

De heer **Elias**: Wat was het probleem? Ten eerste dat er nog steeds geen gegevens waren. Dat is de constante. De heer Meerstadt vertelde hier gisteren: ze kregen alles wat ze hebben wilden, wat ze vroegen, kregen ze. Hoe moet ik dat zien?

De heer **Raab**: Nou, de heer Meerstadt heeft er wel iets bij gezegd.

De heer **Elias**: Ja, binnen de randvoorwaarden van het toenmalige contract uit 2004.

De heer **Raab**: Ik heb het verhoor niet gezien; ik heb het in de krant gelezen: via een derde kon men alle informatie krijgen die nodig was. Nou, dat vinden wij vanuit Financiën in ieder geval niet voldoende. Bij een discussie over superdividend wil je ook gewoon echt toegang hebben tot alle informatie.

De heer **Elias**: Hebt u of heeft Financiën op een bepaalde manier naar gegevens gevraagd die ook in die businesscase moeten hebben gezeten en hebt u toen te horen gekregen: nee, dat kan alleen via een derde en onder bepaalde condities?

De heer **Raab**: U praat nu over de discussie over het superdividend?

De heer **Elias**: Ja, of in eerdere stadia waar u weet van heeft.

De heer **Raab**: Ik kan het ook uit de stukken lezen en mijn plaatsvervanger heeft toen ook wel met mij gedeeld dat het ongelofelijk moeilijk was om toegang te krijgen tot die informatie.

De heer **Elias**: Ongelofelijk moeilijk. Betekent dat dat het uiteindelijk wel gelukt is?

De heer **Raab**: Uiteindelijk heeft men een modus gevonden. Er is toen een adviseur ingehuurd. Dat was ING. NS en het ministerie van Financiën als aandeelhouder waren daarbij gezamenlijk opdrachtgever.

De heer **Elias**: Maar als u vroeg om specifieke gegevens rechtstreeks uit het ondernemingsplan of om de onderliggende cijfers, kreeg u die niet?

De heer **Raab**: Dat liep dan via die adviseur. Zo heb ik het begrepen in het kader van die discussie. Wij konden alle vragen stellen aan die adviseur. Die heeft vragen beantwoord. Dus aan het eind van de rit zie je dan ook dat in de adviezen aan de minister staat: we hebben echt wel het gevoel dat dit een goed gezamenlijk proces was. De uitkomst was natuurlijk ook zeer tevredenstellend met die 1,4 miljard en de eerdere kansberekeningen; je schetst bepaalde opties. We hebben weleens eerder aan de minister geschetst dat er rekening mee moest worden gehouden dat er 1 miljard uitkwam. Er kwam 1,4 miljard uit, dus we waren eigenlijk buitengewoon tevreden met het resultaat.

De heer **Elias**: Wat ik nog steeds niet begrijp is het volgende. U bent aandeelhouder. Als aandeelhouder kun je dan toch zeggen: ik wil die gegevens nu hebben van de NS?

De heer **Raab**: Zeker, dat ben ik helemaal met u eens. Ik was daar niet bij betrokken, maar dit is wel mijn modus operandi vandaag de dag. Als wij informatie willen, dan vind ik ook dat de onderneming die moet verschaffen. Dat is ook op dit moment de praktijk met de NS. Er is in de loop van de tijd dus wel wat veranderd in de samenwerking. Er zitten ook andere mensen. Er is nu een andere manier van werken met de NS en trouwens ook met een heleboel andere deelnemingen. Inderdaad zou ik op dit moment dat gedrag niet accepteren.

De heer **Elias**: Maar waarom heeft Financiën niet gewoon vanaf dag één ...?

De heer **Raab**: Dat weet ik niet.

De heer **Elias**: Waarom heeft Financiën niet vanaf dag één in 2005 toen het dat aandeelhouderschap verwierf gezegd: wij willen die stukken op tafel, linksom of rechtsom, boven- of onderlangs?

De heer **Raab**: Eerst moeten we zelf de noodzaak inzien om die gegevens te hebben. Dat deed zich dus voor in de situatie rond het superdividend. Daar is lang touwtrekken aan voorafgegaan. Wil je dat bekorten, dan kun je natuurlijk op een gegeven moment tegen bijvoorbeeld de raad van bestuur zeggen: als het niet goedschiks kan, dan maar kwaadschiks. Maar daar moet je natuurlijk wel altijd voorzichtig mee zijn, want je moet wel met die mensen verder. Je komt ze niet alleen dan tegen maar ook op andere momenten. U weet zelf dat je met het stellen van de vertrouwenskwestie voorzichtig moet zijn, maar dat komt op zeker moment wel in beeld. Als je terugkijkt op die periode -- nogmaals, ik ben er niet bij betrokken geweest -- dan is er veel tijd verloren gegaan met gesteggel over informatievoorziening. Dat zouden wij vandaag de dag hopelijk sneller voor elkaar kunnen krijgen met de huidige manier van werken met staatsdeelnemingen, zonder dat we dan zouden behoeven te dreigen met ontslag van mensen of het stellen van de vertrouwenskwestie.

De heer **Elias**: Een ander belangrijk punt voor Financiën in die voorbereiding was dat in dat memorandum aanvullende garanties van de NS voor HSA

zouden moeten komen te staan. Maar die komen er niet. Ze staan in ieder geval niet in dat conceptmemorandum. Waarom eigenlijk niet? Weet u dat ?

De heer **Raab**: Nee, dat weet ik niet. Dus ik zou dan moeten gaan speculeren, wat mij eigenlijk niet zo verstandig lijkt.

De heer **Elias**: Dan laten we dat even.

In november 2008 richt de kritiek vanuit Financiën zich op de mogelijke budgettaire gevolgen van dat memorandum van overeenstemming. Het gaat dan met name om de bepaling in dat memorandum van overeenstemming dat als HSA vaststelt dat ze om dreigt te vallen, de Staat onder bepaalde voorwaarden maatregelen zal treffen om een faillissement te voorkomen. Dat staat in artikel 14 van dat memorandum van overeenstemming. Volgens onze gegevens zag minister Bos in dat memorandum een stevig budgettair risico. Weet u of hij aanvankelijk van plan was om niet akkoord te gaan met dat memorandum zoals dat er toen lag, vanwege specifiek dit risico?

De heer **Raab**: Nee, dat weet ik niet. Ik heb ook niet teruggevonden, eerlijk gezegd, dat daar een bepaald risico aan zit. Deze vraag is ook aan de orde geweest in het besloten voorgesprek.

De heer **Elias**: Daar was ik niet bij.

De heer **Raab**: Nee, maar uw voorganger wel; die heeft dat punt toen ook genoemd en daar heb ik toen ook op geantwoord. Er staat ook nog iets belangrijks in dat artikel 14. Er staat, waarbij ik een beetje paraphraseer: binnen de grenzen van de concessievoorwaarden of binnen de grenzen van de concessieovereenkomst. Dan moet je weer kijken naar artikel 15 van de overeenkomst ...

De heer **Elias**: Uit die van 5 december 2001 ...

De heer **Raab**: Nou ja, de precieze datum weet ik niet, maar wat daarin staat, komt erop neer dat een structurele tegemoetkoming alleen mogelijk is als er

externe oorzaken zijn, dus oorzaken die niet aan de NS zijn toe te schrijven en dat andere verlagingen alleen maar tijdelijk of van beperkte aard kunnen zijn. Dan heb je het dus over uitstel van betalen. In die zin valt het budgettaire risico natuurlijk nog wel mee.

De heer **Elias**: Even voor mijn begrip: u zegt dus eigenlijk dat die bepaling dat de Staat het zal regelen, wat in feite een garantie is, teniet werd gedaan op grond van een andere bepaling in het eerdere contract met de NS, namelijk datgene wat in artikel 15 stond, wat u zo-even aanhaalde; in feite kon je dat daarmee een beetje wegfietsen.

De heer **Raab**: Niet helemaal, want er staan natuurlijk wel mogelijkheden in genoemd, maar dat beperkt wel het risico.

De heer **Elias**: Dus zegt u nu dat u toen vond: het stond mooi op papier en het leek ook heel wat, maar we hadden wel een achterdeurtje waardoor we er van af konden?

De heer **Raab**: Ja, in de stukken wordt het vooral beschreven als een procesafspraken, in de zin van: als er problemen zijn, gaan we met elkaar aan tafel om die op te lossen. Dat was ook mijn insteek toen in dat besloten voorgesprek. Toen werd het een beetje gebracht van "hier werd de deur wel wagenwijd opengezet" en was ik daardoor een beetje in verwarring gebracht. Eenmaal thuisgekomen heb ik gecheckt dat het gelukkig toch wel behoorlijk was afgekaderd door die verwijzing naar de grenzen van de concessieovereenkomst. Daarmee wordt onze interpretatie dat het vooral ging om een procesafspraken, ondersteund.

De heer **Elias**: Maar voor de NS stond dat er natuurlijk wel mooi: de Staat gaat het oplossen.

De heer **Raab**: Zo stond het er niet. Alleen bij een externe oorzaak, maar niet als de NS zelf de zaakjes niet op orde heeft.

De heer **Elias**: Dan wil ik met u een paar data langslopen. Op 3 december schrijft minister Bos een brief aan minister Eurlings die door minister Eurlings wordt geduid als: Bos is akkoord met het concept van het memorandum of understanding. Als je die brief leest, dan is dat zo in de kern, maar zijn er ook enorm veel mitsen en maren die hij in die brief formuleert. Vat ik dat goed samen?

De heer **Raab**: Ik ken die brief niet. We praten nu over een precieze procesmatige stap in dat dossier waar ik op dat moment geen actieve betrokkenheid bij had. Dus dat kan ik mij niet zo voor de geest halen.

De heer **Elias**: Dan wordt op een gegeven moment de Kamer geïnformeerd per vertrouwelijke brief dat het memorandum eraan komt. Dat is gelijktijdig met een brief die de raad van commissarissen van de NS schrijft aan de minister van Financiën over het superdividend, waarin zij zeggen: er zijn nog een paar hangpunten en een van de problemen die moeten worden opgelost, is het HSA-dossier in het kader van de discussie over het superdividend. Herkent u dat?

De heer **Raab**: Ja, ik heb die brief toevallig gisteravond nog voorbij zien komen, mede naar aanleiding van het verhoor van de heer Veenman en de krantenberichten daarover, waardoor ik werd getriggerd. Ik heb die brief dus gezien en die link is daarin gelegd. Mijn interpretatie daarvan is: die link is afgewezen en is niet tot stand gebracht.

De heer **Elias**: Door wie?

De heer **Raab**: In ieder geval niet door de aandeelhouder. Wij hebben nooit een toezegging gedaan richting de NS dat dit zou worden opgelost als dat superdividend er maar kwam. Wat de heer Veenman met het ministerie van I en M of V en W op dat moment heeft besproken, weet ik natuurlijk niet. Er is mij ook niets bekend van welke tegemoetkoming op papier dan ook van V en W, maar ik weet in ieder geval zeker dat er vanuit Financiën nooit welke tegemoetkoming dan ook op dit punt gedaan is.

De heer **Elias**: Dat staat u nog heel levendig bij?

De heer **Raab**: Dat staat mij niet levendig voor de geest, want ik was daar niet bij betrokken. Alleen, in het dossier zie je er op geen enkele manier iets van terug. Niet in de advisering aan de minister en ook niet in de afspraken zoals ze uiteindelijk tot stand zijn gekomen. Wij werken zo ook niet. Het is niet zo van: kom maar over de brug met dat superdividend en dan gaan wij in de toekomst alle problemen voor de HSA oplossen. Zo werken wij gewoon niet bij Financiën. Dat is ook niet gebeurd. In de dossiers en de advisering aan de minister vind je dat ook niet terug. Mijn interpretatie van die brief is: het was een inzet ...

De heer **Elias**: Destijds

De heer **Raab**: Destijds, het was een inzet van de raad van commissarissen en de raad van bestuur voor de gesprekken die toen in een afrondende fase waren. Daar is natuurlijk over gesproken, maar dat is niet gehonoreerd.

De heer **Elias**: Beschouwde u dat als een onoorbare insteek?

De heer **Raab**: Op dat moment was ik er niet bij betrokken. Als ik nu terugkijk, is het op zich niet ongebruikelijk dat een raad van bestuur, een raad van commissarissen zijn positie markeert om in het onderhandelingspel een duidelijke positie in te nemen. Hoe dat op dat moment werd ontvangen door mijn mensen, door mijn plaatsvervanger, durf ik niet te zeggen. Ik was niet betrokken bij die gesprekken.

De heer **Elias**: In dat memorandum werden uiteindelijk een aantal dingen aan elkaar gekoppeld, waar Financiën eerder helemaal geen voorstander van was. Niettemin ging minister Bos dus kennelijk toch akkoord.

De heer **Raab**: Kunt u dan voorbeelden geven van de dingen waar wij eerder helemaal niet mee akkoord gingen?

De heer **Elias**: Bijvoorbeeld dat het leek dat de Staat een groter risico op zich nam om financieel bij te springen bij HSA.

De heer **Raab**: Ik heb net uitgelegd wat onze interpretatie is en waarop die gestoeld is, namelijk dat het met name een procesafspraken was en dat dit dus niet de deur openzette van: wij gaan dat eventjes voor jullie oplossen. Dat is trouwens ook niet wat er gebeurd is.

De heer **Van Gerven**: Mijnheer Raab, ik wil even door op dit punt, namelijk over het verknopen van bepaalde vraagstukken die de NS op het bord van de overheid wilde leggen. U zegt: wij hebben dat niet gedaan met betrekking tot de oplossing van de problematiek van de HSA. Er is volgens mij wel een koppeling gelegd met de tarieven voor het hoofdrailnet. Kunt u schetsen hoe dat is gegaan?

De heer **Raab**: Ja. Als je kijkt naar een superdividend en naar de vraag hoeveel vermogen je uit de reserves van de NS kunt trekken, dan moet je natuurlijk ook een langeretermijnprojectie maken van de inkomsten en de uitgaven. Een relevante categorie is dan natuurlijk wat de NS moet betalen voor het gebruik van de concessie van het hoofdrailnet en voor het gebruik van het spoor aan ProRail. Als er naar de bovenkant grote schokken in gaan ontstaan, belemmert dat natuurlijk de hoeveelheid vermogen die je uit de NS kunt trekken. Dus dat is een volstrekt logische link die wordt gelegd. Anders zou het heel onverantwoordelijk zijn wat we zouden hebben gedaan.

De heer **Van Gerven**: Die afspraak is wel gemaakt.

De heer **Raab**: Ja, dat zie je ook terug in de brieven.

De heer **Van Gerven**: Is het dan niet logisch om toch wat af te spreken over de HSA die ook voor de continuïteit op langere termijn en voor de al of niet winstgevendheid van NS als geheel relevant is?

De heer **Raab**: Nou nee, dat vonden wij dus niet. Ik heb net ook uitgelegd waarom wij dat niet verstandig vonden op dat moment. Het zou namelijk betekenen dat we geld dat rendeert, gaan aanwenden in een richting die niet rendeert. Daar doen we én de belastingbetaler én de treinreiziger geen plezier mee. Dus daarom hebben we dat niet gedaan.

De heer **Van Gerven**: U zegt dus: op die twee andere punten wel en op het HSA-dossier hebben we die verknoping niet gemaakt?

De heer **Raab**: We hebben rekening gehouden met de verplichtingen die de NS contractueel had richting HSA. Die zitten natuurlijk in die raming van hoeveel geld je uit NS kunt trekken. Dus die werden volledig gehonoreerd, maar we hebben er natuurlijk niet op geanticipeerd in de zin van: nou, de NS moet er maar meer geld in stoppen. Dat had namelijk effectief betekend dat dan de belastingbetaler de problemen bij de HSA oplost. Het is niet de NS maar de belastingbetaler die het dan oplost en dan waarschijnlijk op zo'n manier dat we over vijf jaar weer een discussie krijgen dat er geldtekort is, want op die manier is aan de businesscase niets opgelost. Economisch gezien en vanuit onze fiduciaire plicht richting de volksvertegenwoordiging en de belastingbetaler vind ik dat niet een te verdedigen positie. Dus dat hebben we ook niet gedaan en daar sta ik nog steeds achter.

De heer **Van Gerven**: Waarom is NS destijds akkoord gegaan met dat memorandum van overeenstemming?

De heer **Raab**: Omdat ze in ieder geval hun liquiditeitsprobleem opgelost zagen en ze in ieder geval weer eventjes voorwaarts konden tot het moment dat de treinen gingen rijden. Dat is dan natuurlijk het moment van de waarheid. Dat was ook voor ons het moment van de waarheid. Ik heb eerder al gezegd dat je als aandeelhouder, als Rijk moet oppassen om als een bedrijf een contract sluit en het dan niet goed uitpakt, dan al te gauw klaar te staan met de helpende hand omdat dat bedrijf zelf verantwoordelijk is en je de organisatie ook onder een zekere druk moet plaatsen om het maximale eruit te halen en maximaal efficiënt te gaan opereren en keihard te gaan

werken om nog zo veel mogelijk geld uit de concessie te halen. Als we bij voorbaat zeggen "wij gaan het allemaal wel oplossen voor jullie" dan zet niemand meer een extra stap. En het is juist wel de bedoeling in dat model aandeelhouder/bedrijf dat je ook de prikkels geeft waardoor iedereen zich bovenmatig inspant.

De heer **Van Gerven**: In artikel 14 van dat memorandum van overeenstemming staat dat als er sprake is van discontinuïteit en een mogelijk faillissement, de Staat zal kijken wat er mogelijk is. Is dat toch niet een soort vangnet voor HSA?

De heer **Raab**: Nee. Ik heb net al uitgelegd wat onze visie daarop is. We hebben dat altijd geïnterpreteerd als een procesafpraak die heel duidelijk beperkt was door de verwijzing naar de grenzen van de concessieovereenkomst en dan met name artikel 15 van die overeenkomst, waarin staat dat je dat in een heel beperkt aantal situaties kan doen.

De heer **Van Gerven**: Zeker, en dat zou dan alleen voor die onvoorziene externe omstandigheden gelden?

De heer **Raab**: Ja, anders loop je aan tegen de grenzen van Europees aanbestedingsrecht en staatssteun. Sowieso langs die wegen heb je al natuurlijke begrenzingen aan wat je kunt doen. Artikel 15 perkt dat nog verder in.

De heer **Van Gerven**: Weet u of Verkeer en Waterstaat een soort mondelinge toezegging heeft gedaan -- die hebben we niet kunnen lezen in het memorandum van overeenstemming -- in de trant van: we gaan echt helpen als de nood aan de man is bij HSA?

De heer **Raab**: Dat is mij niet bekend, niet uit de stukken.

De heer **Van Gerven**: U hebt dat nergens gehoord of gelezen?

De heer **Raab**: Nee, ik heb het ook niet horen zeggen. Het was ook niet onze insteek, niet op dat moment en ook niet toen de discussie later over dat onderhandelakkoord begon. Onze insteek was toen niet: oh, we hebben een toezegging gedaan of er is een toezegging, dus we moeten wel te hulp schieten. Dat was onze insteek helemaal niet. Dus dat herken ik niet, nee.

De heer **Elias**: Hoe verklaart u dan dat in de notulen van de algemene vergadering van aandeelhouders van HSA Beheer terechtkomt de tekst: "De harde toezegging van de Staat om HSA te redden, kon om redenen van staatssteun- en aanbestedingsrecht niet in het memorandum of understanding worden opgenomen. Mondeling is echter door de Staat wel toegezegd dat men HSA niet failliet zal laten gaan. De Staat heeft daar geen belang bij."?

De heer **Raab**: Dat laat ik dan voor rekening van degene die dat gezegd heeft. Het is de aandeelhoudersvergadering van HSA en daar zaten volgens mijn informatie NS en KLM in; ik geloof dat KLM er inderdaad toen ook nog in zat. Degene die dat toen gezegd heeft, heeft blijkbaar een heel goede bron, maar dan moet u dat aan die persoon vragen. U vraagt het nu aan mij en mij is zo'n toezegging niet bekend, niet mondeling en niet op papier.

De heer **Elias**: En vanuit uw positie als eindverantwoordelijke zou het u bekend moeten zijn als iemand van Financiën zo'n toezegging zou hebben gedaan?

De heer **Raab**: Als Financiën dat zou hebben gedaan, dan zou ik het weten.

De heer **Elias**: Zijn dat memorandum van overeenstemming en het superdividend in de ministerraad aan de orde geweest?

De heer **Raab**: Dat weet ik niet.

De heer **Elias**: U zou het toch weten als dat zo zou zijn?

De heer **Raab**: Ik ben procesmatig niet bij dat proces betrokken geweest. Dus ik weet niet of dat in de ministerraad aan de orde is geweest.

De heer **Elias**: Zou het gelet op de verstrekkendheid van de gemaakte afspraken en de latere repercussies en consequenties voor de hand gelegen hebben om beide punten of een van beide punten in de ministerraad aan de orde te hebben?

De heer **Raab**: Laat ik dan vanuit mijn eigen huidige praktijk antwoorden ...

De heer **Elias**: Nee, ik vraag het vanuit uw positie destijds.

De heer **Raab**: Die positie had ik dus niet, want ik was er niet bij betrokken op dat moment. Ik kan alleen zeggen: als wij vandaag de dag dit soort zaken zouden hebben, dan denk ik dat dit wel aan de orde zou zijn in de ministerraad.

De heer **Elias**: Beide punten?

De heer **Raab**: Ja, dat denk ik wel, omdat er toch wel vrij grote financiële gevolgen aan zitten. Het memorandum of understanding misschien niet omdat het gaat over iets wat twee partijen onderling hebben opgelost, maar ik vind dat superdividend ...

De heer **Elias**: En omdat u nog dat uitweggetje van artikel 15 van het oude contract had?

De heer **Raab**: Dat was volgens mij volstrekt helder op dat moment.

De heer **Elias**: Dus daarom die niet wellicht ...

De heer **Raab**: Omdat het toch grote issues zijn. Vandaag de dag vanuit mijn huidige ervaring zeg ik dat er nu in de ministerraad, zeker voor

informatiedoeleinden, door de minister van I en M of door de minister van Financiën een toelichting gegeven zou worden.

De heer **Elias**: Is dat indirect dan ook het antwoord dat het destijds ook had gemoeten?

De heer **Raab**: Dat weet ik niet. Ik weet niet of het gemoeten had. Dat vind ik heel erg moeilijk. Ik kan u vertellen hoe we het nu zouden doen. En of dat toen had gemoeten, kan ik niet beoordelen.

Mevrouw **Vos**: Ik heb nog een vraag over de relatie tussen de Staat als aandeelhouder en een van de deelnemingen van de NS. Toen we het hadden over de moeilijke relatie en de informatiepositie van de Staat en soms de weigerachtigheid van de NS, zei u op een gegeven moment: dat werd beter. Mijn vraag is dan of dat dan aan de mensen ligt -- we hebben gisteren met de heer Meerstadt uitgebreid gesproken over die relatie -- of aan het actievere deelnemingenbeleid dat in 2007 was ingezet, waardoor men zich ermee mocht bemoeien.

De heer **Raab**: Misschien beide wel. Aan de ene kant hebben we een actiever aandeelhouderschap opgetuigd ...

Mevrouw **Vos**: Mocht u zich ermee bemoeien?

De heer **Raab**: Nou, mocht, we gingen het in ieder geval doen. Volgens mij hadden we in het verleden die bevoegdheden ook wel, maar de insteek in het verleden was natuurlijk: staatsdeelnemingen gaan we in beginsel privatiseren. Daar hoort dan ook wel een wat terughoudende rol bij als aandeelhouder; als je een bedrijf klaar wilt maken voor privatisering moet je ook een zekere terughoudendheid betrachten. Met de nota Deelnemingen in 2007 is ervoor gekozen om de huidige portefeuille in principe in beheer te laten bij de overheid, tenzij ...

Mevrouw **Vos**: En ook het publieke belang; dat stond er volgens mij ook in.

De heer **Raab**: Ja. Als je voor de voorzienbare toekomst een permanent aandeelhouder bent bij deelnemingen, ook vanuit het publieke belang, betekent dit ook dat je je er actiever in gaat opstellen en dat je ook gaat kijken hoe je dat publieke belang vorm kunt geven.

Mevrouw **Vos**: En u zei: het lag ook aan de mensen.

De heer **Raab**: Ja, dat denk ik ook. Dat speelt altijd mee. Als je elkaar vaker ziet, ga je ook wat meer wennen aan elkaar en ga je ook wat meer begrip voor elkaar krijgen. Dus dat helpt in de eerste plaats. Er kwamen ook een aantal andere mensen in de raad van bestuur van de NS. Ik heb niet zozeer met hun voorgangers gewerkt, maar met die nieuwe mensen heb ik wel gewerkt, met name vanaf medio 2010, toen ik zelf echt ...

Mevrouw **Vos**: Wie waren dat?

De heer **Raab**: Dat waren mevrouw Van Vroonhoven en de heer Robbe. Daar hadden we op dat moment vanuit onze rol de meeste contacten mee. Als ik het dan vergelijk met de verhalen van mijn voorganger, was dat wel een hele verandering.

De **voorzitter**: We komen tot een afronding van dit gesprek. Als jurist heb ik goed zitten luisteren. Juristen zijn altijd heel erg geboeid als Financiën spreekt. De juristen en de sommenmakers zijn twee werelden, als ik nu even chargeer. Als ik u zo beluister, zijn het écht twee werelden. Niet voor niets begon ik dit verhoor met de opmerking: u was de directeur Financieringen en Deelnemingen. Ik heb u echter heel vaak horen zeggen vandaag "daar was ik niet bij betrokken" of "ik heb het uit de stukken". Maar u bent toch gewoon de verantwoordelijke voor datgene wat er allemaal onder u gebeurt? Ik snap dat niet.

De heer **Raab**: Dat wil ik dan nog wel even uitleggen. Ik had destijds een vrijgestelde plaatsvervangend directeur die geen eigen takengebied had. In

zo'n geval verdelen de directeur en de plaatsvervangend directeur het takengebied onder elkaar: jij doet de NS, ik doe dit en jij doet dat. Hij had ook een eigen tekenbevoegdheid, een eigen mandaat. Dus hij kon ook zelf de stukken, de adviezen naar de minister sturen, zonder die aan mij voor te leggen. Kijkend naar de stukken, zie je ook dat op de meeste stukken zijn paraaf staat. Natuurlijk hebben we dan wel gesprekken over hoe het gaat op de verschillende dossiers en natuurlijk ben ik verantwoordelijk dat er dingen gebeuren die in lijn zijn met het algehele deelnemingenbeleid en dat er verstandige economische beslissingen worden genomen. Ik denk ook dat ik vandaag op dat soort punten heel veel toelichting heb gegeven, maar als u mij vraagt "wat gebeurde er op dat moment, wie schreef welke brief op welk moment en wat staat erin?", dan moet ik zeggen dat ik dat soort informatie natuurlijk niet paraaf heb omdat ik er niet bij betrokken was.

De **voorzitter**: Dat snap ik wel. Alleen, het bijzondere is dat het gaat om miljardenbedrijven waar de Staat aandeelhouder van is en dat het er nu een beetje op lijkt alsof één iemand dat doet; er is dan een directeur, het is zijn pakkie-an, hij zet zijn handtekening en het zal wel. Dit is het beeld bij mij als jurist.

De heer **Raab**: Dan moet ik dat toch even corrigeren.

De **voorzitter**: Dat lijkt mij heel fijn. U bent de directeur Financieringen en Deelnemingen. Dus wat wij vandaag hebben besproken vindt -- zo kijkt deze jurist ernaar -- onder uw verantwoordelijkheid plaats.

De heer **Raab**: Ik heb ook toegelicht dat ik sta achter iedere beslissing die door Financiën is genomen en ik heb ook toegelicht wat de gronden zijn waarop we die beslissingen hebben genomen. En daar sta ik ook achter. Dus ik loop ook niet weg voor mijn verantwoordelijkheid. Waar ik kon, heb ik antwoord gegeven op de vragen. Als mij ten aanzien van een aantal zaken waar ik niet bij betrokken ben geweest, gegeven de taakverdeling, gevraagd wordt wie wat zei op welk moment, moet u het mij niet euvel duiden dat ik dat niet weet. Ik heb iedere beslissing, iedere positie die we innemen, kunnen

onderbouwen met redenen waarom we dat gedaan hebben. Daar sta ik achter. Dat zijn verstandige besluiten geweest in het belang van de belastingbetaler en ook in het belang van de schatkist. En daar sta ik nog steeds achter. Dus ik denk niet dat het een kwestie is van dat er een lacune was. Ten eerste was mijn plaatsvervanger een buitengewoon capabel figuur. Er zijn bovendien dg's, sg's en de minister zelf die meekijken. Het was dus niet zo dat er een gezagsvacuüm was. Hij had alleen een eigen lijn. Nogmaals, de beslissingen waren volkomen goed onderbouwd. Daar sta ik nog steeds achter. Daar loop ik niet van weg. Ik heb ook geprobeerd zo goed mogelijk inhoudelijk antwoord te geven op de vragen die u mij gesteld hebt.

De **voorzitter**: Helder. De heer Elias vroeg zo-even of een bepaald besluit naar de ministerraad ging. U zei daarop: dan gaat er wel een brief naartoe maar dat is niet iets waar ik mij mee bemoei. Dan mag ik toch wel vaststellen dat dat onder uw verantwoordelijkheid wel of niet is gewisseld, want dat zijn toch wel de stukken die vanuit uw directie komen.

De heer **Raab**: Eerlijk gezegd: als je kijkt naar wie op dat moment in de lead was, was dat het ministerie van I en M ofwel V en W. Ik denk dat ze daar primair moeten nadenken over hun verantwoordelijkheid, ook richting de collega-ministers. Ik heb ook aangegeven dat vanuit de deelnemingenkant, de aandeelhouderskant, wij niet direct betrokken waren bij het MoU, maar dat dat onze contractspecialisten waren.

De **voorzitter**: Dan onderbreek ik u even. Dat zegt u omdat u aan ons vandaag duidelijk heeft gemaakt dat die koppeling met het superdividend in de oplossing van HSA vanuit de beleving van Financiën wel op tafel is geweest. U zei letterlijk: er is over gesproken maar het is niet gehonoreerd. Dat maakt dat u vanuit uw positie een stap terug deed en wat u betreft I en M in de lead was; u bent namelijk niet in die verzoekstroom meegegaan vanuit Financiën. Dat hebben we toch goed begrepen?

De heer **Raab**: Nee, die link is niet gelegd en ook niet gehonoreerd vanuit Financiën. Het was op dat moment dus ook geen budgettair probleem.

De **voorzitter**: U hebt gezegd: het is wel besproken maar het is niet gehonoreerd?

De heer **Raab**: Ja.

De **voorzitter**: Oké. Wij sluiten dit verhoor maar wij zien elkaar terug.

De heer **Raab**: Ja, oké.

Sluiting: 10.45 uur.